

RESİM SANATINDA HALKBİLİMSEL ÖĞELERDEN YARARLANMA

The Utilization of Folkloric Elements in the Art of Painting

Utilisation d'éléments folkloriques en peinture

Yrd. Doç. Birsen ÇEKEN*

ÖZET

Bu makalede; Cumhuriyet döneminden günümüze resim sanatında konu olarak halkbilimi öğelerinin hangi sanatçılar tarafından ele alındığı incelenmektedir. Ressam ve eser isimlerine bağlı olarak yönelişler ve eğilimler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Resim sanatı, halkbilim öğeleri, ressamlar

ABSTRACT

This article examines the question of which artists used folkloric components as subject materials for their paintings from beginnings of the Turkish Republic to the current day. The tendencies of usage, varying from painter to painter, and the names of the works are listed.

Key Words

Painting, folkloric elements, painters

Halk biliminin konuları arasında bulunan bir çok konu, Türk resim sanatının hemen hemen her döneminde yer almış, halk bilimi öğelerinden yararlanılarak yapılan resimler günümüze, kimi zaman toplumda yaşanan sosyal olayların, kimi zaman da artık yok olmaya yüz tutmuş kimi halk kültürü imgelerinin ve o dönemlerin belgesi olarak taşınmıştır.

Sanat eserleri üretildikleri zamandan itibaren çok daha uzun süre yaşayabilmekte ve kültür ögesi olan birçok maddele ilgili yok olduğunda bile varlığını sürdürebilmektedirler. Resim sanatı bu nedenle halk kültürü öğelerinin yaşatılmasında yüzyıllar boyuca önemli bir yere sahip olmuştur. Sanatçının şahsi görüşü, sosyal çevreyi algılayışı, kültürel davranışları ve benzeri durumlarda gösterdiği değişiklik ve farklılığa rağmen resim sanatında diğer öğelere göre halk bilimi öğelerinin daha gerçekçi biçimde işlendiği ve bu nedenle de daha kalıcı olduğu görülmektedir.

Halkbilimi normları içinde bir masanın ya da başka bir anlatının kişilere göre tekrar aktarımı sonucu değişikliğe uğraması muhtemeldir. Ama bu değişim yazılı sanat ürünlerinde olduğu gibi resim sanatında da söz konusu değildir.

Türk resminde halkbilimi öğelerinin yer aldığı resimler, sanat tarihinin başlangıcından günümüze kadar sahnedeki yerini korumuştur. Ulusal kültür yaratma uğraşısı içinde olan Türk toplumu uzun yıllar Türk resminde halkbilimsel öğelerden yararlanmıştır. Bu nedenle resimde, öncelikle Türk insanını ve doğasını konu seçme gereğine inanılmıştır. Bu inanç halkçılık politikası ile birleşince, Anadolu insanı ve doğası belli başlı konu durumuna gelmiştir. Bu konular sanatçıların eserlerinde kimi zaman yerel konuların soyutlanması şeklinde, kimi zaman da gerçekçi bir ifadeyle yer almıştır. Yerel konular üzerinde çalışan sanatçı ve eserlerin çokluğu bilinmektedir. Burada daha çok halk yaşamından kesitlere yer veren

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

ve bu konuda kendini kabul ettiren bazı sanatçılar ve eserleri örnek olarak belirtilmiştir.

Türkiye’de resim sanatının doğuşu ve gelişmesini 19.yüzyıla sınırlandırmak yanlış olur. Bu konu sadece Batı etkilerinin belirlediği bir durum değildir. Türk resminin gelişmesinde Rönesans’tan gücünü alan Batı sanatının etkisi elbette vardır ama aslında Türk resminin gelişmesinde Batının rolünün ikinci derecede kaldığını belirten eleştirmenlerin sayısı da hayli kabarıktır. Batı tarzındaki bu değişim hiçbir zaman geleneksel Türk resminin tamamının yıkılıp, Batılı anlayışta bir resim sanatının tamamen ege-men olduğu anlamına gelmemektedir. Tarihi kökeni çok eskilere dayanan Türk resmi Batı sanatıyla tanışarak çağdaşlaşmış ve evrenselleşmiştir. Bu düşünceyle 19. yüzyılda Avrupa’ya resim bilgilerini artırmak üzere, mühendishane, harp okulu gibi kurumlarda eğitim gören birçok sanatçı-öğrenci gönderilmiştir. O dönemde Avrupa’ya gönderilen bu isimlerin başında Hüsnü Yusuf Bey, Osman Nuri Paşa, Şeker Ahmet Paşa, Süleyman Seyit Bey gibi sanatçılar gelmektedir. 1864-1930 arasında yaşayan Hoca Ali Rıza, bunların en meşhurlarındandır. (Tansuğ 1995:158)

Cumhuriyet dönemi Türk resim sanatına bakıldığında bu dönemin resim sanatında Avrupa sanatının çağdaş akımlarına paralel eğilimler, D grubu adı altında toplanan ressamların sergilerinde göze çarpmakla beraber Anadolu insanı ve onun sosyal yaşantısına, rengine, desenine bir yaklaşım söz konusudur. Bir çok sanatçıda bu durum görülmektedir. 1950’lere kadar Cumhuriyet döneminin önemli ressamlarından Turgut Zaim (1906-1974), Zeki Kocamemi (1901-1959), Cemal Tollu (1899-1968), Nurullah Berk (1906-1982), Bedri Rahmi Eyüboğlu (1913-1975), Sabri Berkel (1909), Cevat Dereli (1901-1989), Ali Avni Çelebi 1904-

?), Muhittin Sebati (1906 1935), Hale Asaf (1905-1938) Eşref Üren (1897-1984), Zeki Faik İzer (1905-1989)’in tablolarında halk bilimi öğelerinden yararlandığı gözlemlenmektedir.

Bu sanatçılar arasında Turgut Zaim, Batı resminin etkilerini halkbilimsel bir duyuşla karşılaşması ve Anadolu Halk kültürü konusundaki başarısı ile dikkat çeken önemli ressamlarımızdan birisidir.

Turgut Zaim, minyatür düzenlemelerinden köylü nakışlarına kadar bir çok halkbilimsel unsuru yıllar boyu kararlı bir tutum içinde, kendine özgü bir şekilde yorumlayan bir sanatçı olarak kalmıştır. Türkiye’de yaygınlaşan bir akımın öncüsü olarak bilinen Zaim, Türk resim sanatında Batıda teknikten öte konu ve motif bakımından çok bir şey bulunamayacağını düşünen ender sanatçılardan biridir.

Zaim’in, tuval üzerine yaptığı “Yemişçi, Yayıda Yörükler, Yörükler Köyü, Ürgüplü Yörükler ” adlı yağlıboya resimleri halkbiliminin resme aktarılışının en güzel örneklerindedir. (Tansuğ 1999:165)

Turgut Zaim’in, Yörükler Köyü ve Yayıda Yörükler tablosu incelendiğinde bir çok halkbilimsel öğeden yararlandığı açıkça görülebilir. Bu resimlerde Yörüklerin yemek kültürü, giysileri, baş bağlama biçimleri, çorap ve bel bağlama kuşaklarındaki dokuma motifleri, giysilerdeki dokumalar, ve günlük yaşamdan kesitler işlenen halkbilimi öğelerinin başında gelmektedir. Bunların yanı sıra yöresel bina (yapı) özellikleri, Yörüklerde renk anlayışı gibi konularda da Turgut Zaim’in resimlerinden fikir edinmek mümkün olmaktadır. Sofra sinisi ve ortaya konan tabaklardan aile fertlerinin tahta kaşıklarla yemek yiyişine kadar, imece kadınlarının yüzlerindeki yorgun görünüş ve çocukların yaşamı içinde yer alan oyunlara kadar bir çok motif ve öge Zaim’in resimlerinde yerini almaktadır.

Cumhuriyet döneminde halkbilimi-

ne karşı Türk aydınları arasında büyük bir ilginin doğması. Cumhuriyetin erken dönemlerinde Halkevlerinin bir kültür ocağı olarak faaliyet göstermesi vb. sebepler, bir çok alanla birlikte resim sanatında da özellikle Anadolu insanına yönelişi sağlamıştır. Köy elişleri ve nakışları, Anadolu ev mimarisi dünya ölçülerinde ilgi çekici kaynaklar olarak görülmüştür. Mimar ve ressamlar bu kaynaklardan yoğun bir şekilde yararlanmışlardır. Turgut Zaim Ankara'ya yerleşen ve ölümüne kadar Anadolu köyü ve göçebe yaşamdan sahneleri, resminde başarı ile uygulayan bir sanatçıdır. Paris'te kısa bir süre kalmış ve orada kalmanın Türk sanatına yarar sağlamayacağı düşüncesiyle yurda dönmüştür.

Resim sanatında halkbilimi öğelerinden yararlanan sanatçılardan biri de Malik Aksel'dir. Ankara'da 1930'larda Gazi Eğitim Enstitüsünün resim bölümünde yıllarca resim eğitimine hizmet etmiş olan Aksel'in resimleri Anadolu insanının yaşantısını anlatan bir anı gibidir.

Aksel, resimlerinde Anadolu halk yaşamı üzerinde yoğunlaşmıştır. Tuval üzerine yağlıboya ile çalıştığı "Halı Dokuyanlar" adlı eseri örnek olarak verilebilir. Malik Aksel'in öğrencileri de halkbilimsel öğelerden yararlanarak resimler yapmış ve 1934'de Ankara Halkevi'nde bozkır insanları konusunu işleyen bir sergi düzenlemişlerdir. Anadolu bir çok sanatın temel konusu olarak ressamların da yararlandığı insan, yaşam biçimlerini, tarla çalışmasını, doğasını işlediği bir mekan olarak yer almıştır.

Bedri Rami Eyüboğlu (1911-1975), Anadolu kırsal motif örneklerini resminde motiflemeye çalışmıştır. Ancak resimlerinde deformasyona gitmiş, yararlandığı halkbilimi öğelerini deforme ederek yorumlamıştır. Resminde folklorcu eğilimlere aşırı ölçüde yer veren Eyüboğlu şairliğinin ve yazarlığının da etkisiyle popüler

bir üne kavuşmuş, Anadolu kırsal nakış örneklerini resmine maletmeye çalışan yoğun bir çaba içine girmiştir. Deformasyon genelde figürlerde yer alır. "Halay, Hamamın Üç Kurnası, Morlu Kız, Çamçaklı, Sarı Gelin, Şakirem" gibi resimlerinde deformasyon oldukça fazladır. (Tanış 199:182)

Eren Eyüboğlu (1913-1988)'nin ise eşi Bedri Rahmi Eyüboğlu'ndan oldukça farklı bir tarzı vardır. Konularında o da Anadolu yaşantısını işlemiştir, ancak resimlerinde kullandığı öğeler geometrik bir örgü içinde yer almıştır. "Ana" adlı eseri buna en güzel örnektir. (Özdemir 1997:142)

Nurullah Berk (1906-1974) Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği'nin kurucuları arasında yer alır. 1932 yılında Paris'te Fernand Leger ve AndreLhote atölyelerinde çalışmıştır. D grubunun kurulduğu yıllarda, kübist denemeler yapmış, resimlerinde yerel konuları geometrik düzenlemeler içinde sunmuştur. Nurullah Berk'in "Küpçü ve Portre" adlı eserlerinde Türk halkbilimi motiflerini kübist bir anlayışla işlediğini görürüz. (Özdemir 1997:144)

Osmanlı Ressamlar cemiyetinin kurucularından olan Ruhi Arel (Mehmet Ruhi) (1880-1931) gerçekçi temaları yorumlamakta dönemin diğer ressamlarından daha büyük bir duyarlılık göstermiş ve resimlerine yoğun bir yerel atmosfer kazandırmakta en büyük başarılarından birini ortaya koymuştur. Halk yaşamını ve dönemin sosyal olaylarını resimlerine konu almıştır. Başlıca eserleri şunlardır: Taşocağında Çalışanlar, Atatürk'ü Karşılamak, Muhacir Kadın, Yazmacı Köylü Kadını.

Önceleri sosyal içerikli resimler yapan Nuri İyem (1915), daha sonraki dönemlerde resimlerinde Anadolu'dan çeşitli kadın başlarını işlemiştir. Eserlerinde Anadolu insanın yaşamını portrelere yan-

sıtarak bir anlamda duygusal mesajlar vermektedir. Baş bağlama biçimleri, kadınların köy yaşamı, portrelerindeki yorğun bakışlar, İyem'in tablolarına aldığı başlıca konulardır. Eserleri: Dededen Toruna Atatürk Türküleri, Portre, Nalbant, Halk Şairi, Çeşme Başı, Aile, Orkestra, Ana Şefkati, Kardeşler.

Neşet Günal (1923) Anadolu tiplerinin kompoze edildiği etkili resimler yapmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: Çayırda, Çocuklar, Ana ve Çocuk, Bağ Bozumu, Aile, Toprak, Bunalm, Korkuluk, Köylü Kız, Başakçılar. Günal'ın resimlerinde halkbilimsel unsurlardan oldukça fazla yararlandığı görülmektedir. Günal, Anadolu insanının yaşam biçimini; bazen barındıkları evlerin mimari yapısını, bazen de o barınak içindeki günlük yaşamı, figürleri ön planda tutarak ifade etmiştir. Figürlerin hemen arkasında bebek beşiği, testi v.b. eşyalar Anadolu yaşamının tipik bir göstergesi olarak Günal'ın resimlerinde yerini almıştır.

Resimlerinde figürlere fazlaca yer veren bir başka sanatçı ise Nedim Günsür (1924)dur. Günsür, figür-mekan ilişkisini kaynaştırarak resimlerini izleyicisine sunmuştur. Bu konudaki başlıca eserleri "Madenciler, Gurbetçiler ve Tren"dir.. Günsür'un resimlerinde Anadolu yaşamı, çoğunlukla dışarıdaki yaşam ve halkın birbirine olan yakınlığı, geleneklere uygun şekilde ifade edilmiştir.

1950'lerden günümüze doğru gelindikçe resimlerinin konularında halk yaşamı ve yerel konuların soyutlanmış ifadesi olan bazı sanatçı ve eserleri şunlardır:

Nevzat Akoral (1926) "Ankara Kaleşi", Nuri Abaç (1926) "Köydeki Alman Gelin, Çalgıcılar Gemisi", Duran Karaca (1934) "Adsız", İbrahim Balaban (1921) "Birdirbir Oyunu, Göç, Dibekte Buğday Dövenler", Mehmet Başbuğ (1956) "Çocuk", Ali Düzgün (1954) "Vanlı Genç Kız, Sonbaharda Kadınlarımız, Vatanımda

Kına Geceleri", Birsen Çeken (1962) "Karıncılar, Ayder Yaylası, Yaylaya Göç, Çamaşır Yıkayanlar".

Görüldüğü gibi halkbilimi öğeleri Cumhuriyet döneminden günümüze, Batılılaşma süreci dahil resim sanatında adı bilinen bir çok sanatçının yararlandığı kaynaklardan olmuştur. Türk ressamları yaşadığı çevreye, Anadolu insanına ve doğasına, insanının yaşam tarzına, motiflere, figürlere, imgelere eserinde yer vermiş, böylece halka doğru gitmiştir.

Cumhuriyet döneminde devlet adına yetiştirilmek üzere yetenekli gençler seçilerek Avrupa'nın sanat merkezlerine gönderilmiştir. Türkiye'ye döndüklerinde bu sanatçılardan Batı resmine bağlı resim yapanlar olduğu gibi bir kısmı da geleneksel Türk biçim ve renk duyarlılığını, köy ve köylü nakışlarını ve birçok halkbilim öğesini resimlerinde kullanmayı tercih etmiştir.

Bütün bu örnekler göstermektedir ki Türk ressamları eserlerini oluştururken halkbilim öğelerinden yararlanmışlar, başta Anadolu insanının yaşama biçimi olmak üzere halkbiliminin birçok öğesini resimlerine zevkle yansıtmışlardır.

KAYNAKLAR

- Tansuğ, Sezer 1995 Resim Sanatının Tarihi, Ankara Remzi Kitabevi
 Tansuğ, Sezer 1995, Türk Resminde Yeni Dönem, Ankara Remzi Kitabevi
 Özdemir, Nurdane 1997, Anadolu Halk Kültüründe Resim, Heykel ve Müziğin Yeri, Önemi Ankara, Nurel Matbaacılık A.Ş.
 Tansuğ, Sezer 1999, Çağdaş Türk Sanatı, Ankara, Remzi Kitabevi
 Ersoy, Ayla 1998, Günümüz Türk Resim Sanatı, İstanbul, Bilim Sanat Galerisi
 Özel Mehmet, Ankara Resim Heykel Müzesi, Ankara Kültür Bakanlığı
 Özel Mehmet, Ressamların Fırçasından İstanbul, Ankara, Kültür Bakanlığı
 Günay, Veysel, 1986, Çağdaş Türk Resminde Konu, Türkiye'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Çağdaş Plastik Sanatlar, Ankara Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.